

DE DRAAD.

Emotionele ontwikkeling als inspiratiebron bij opvoedingsproblemen.

Gerrit Vignero

Twee jaar geleden verscheen er een themanummer van Agora (dec 2013) over emotionele ontwikkeling en jeugdhulp. Vanuit verschillende invalshoeken werd de verbinding gelegd tussen het thema sociaal-emotionele ontwikkeling en hulpverlening. Moeilijk gedrag kan begrijpbaar worden als je het bekijkt vanuit ontwikkelingsaspecten. Alleen is het niet altijd eenvoudig om die vertaling te maken. De draad wil een vorm van vertaalslag zijn. Het is een methodiek die je als begeleider kan helpen om de ideale afstemming te zoeken met je cliënt of in je begeleiding met ouders.

In mijn praktijk als orthopedagoog heb ik de ontwikkelingspsychologie altijd ervaren als dé belangrijkste inspiratiebron in het zoeken van antwoorden op opvoedingsvragen. J. Heijkoop en A. Došen zijn voor mij de belangrijkste leermeesters. Binnen het project SEN-SEO kreeg ik de kans om deze ontwikkelingspedagogie te gaan vertalen naar ouders en begeleiders aan de hand van de metafoer 'de draad'.

De metafoer 'de draad' wil de sociaal-emotionele ontwikkeling verhelderen voor ouders, verzorgers, kleuterleidsters, leerkrachten, begeleiders en op basis hiervan handvatten bieden. De verschillende fasen in emotionele ontwikkeling heb ik vertaald in thema's waarbij ik de vrijheid nam om deze te omschrijven als een type draad. Elk type draad heeft zijn eigen kenmerken zowel wat het kind betreft als wat de verwachtingen naar de ouder betreft.

Waar het model in een eerste fase werd uitgewerkt voor de begeleiding van personen met een verstandelijke beperking is gebleken dat het model ook te gebruiken is in alle opvoedings- en begeleidingssituaties. Het mooie is dat er geen breuklijn is tussen mensen met en zonder beperking. De draad laat toe om inclusief te denken: het gaat bij alle mensen om dezelfde motieven en levensthema's.

De draad staat voor de hechtingsdraad. Hechting is een toverwoord in sociaal-emotionele ontwikkeling. Een kind heeft een hechtingsfiguur nodig. Ouder zijn betekent dat je deze hechting vorm zal geven. Als begeleider bouw je verder op de hechtingsdraad die tot stand is gekomen. Wanneer een kind harmonieus ontwikkelt, is dat niet zo moeilijk. Je weet wat je bij een bepaalde leeftijd kan verwachten bij ouders en kinderen. Wanneer opvoeding of begeleiding ernstige vragen oproept, is deze vanzelfsprekendheid weg. Sommige kinderen zenden signalen uit die ouders of begeleiders verwarren. Sommige kinderen zijn opgegroeid in hechtingsomstandigheden die een enorme impact hebben op hun emotionele ontwikkeling. Wanneer opvoeden niet zo spontaan verloopt of wanneer er sprake is van moeilijke opvoedingssituaties, stel je vast dat het niet eenvoudig is om dat intuïtieve en spontane proces van de opbouw van een draad bewust te hanteren. Het is dan een hele opgave om uit te maken hoe je het best een verbinding maakt en houdt. Binnen de methodiek gaan we dan op zoek naar het kwetsbare draadje waar we in de hulpverlening van zullen vertrekken.

De gewone ontwikkeling als basis.

Opvoeding en ontwikkeling zijn wonderlijke fenomenen. Hoe worden kinderen volwassen en hoe herken je het kind in de volwassene? Inzicht hebben in dit verloop kan helpen om het kind en jezelf als opvoeder beter te begrijpen.

In dit schema worden de verschillende vormen die de draad kan aannemen met een tekening en een symbool weergegeven en wordt de link gelegd met de SEO-r. (de cijfertjes in de tekst komen overeen met de cijfertjes in het schema).

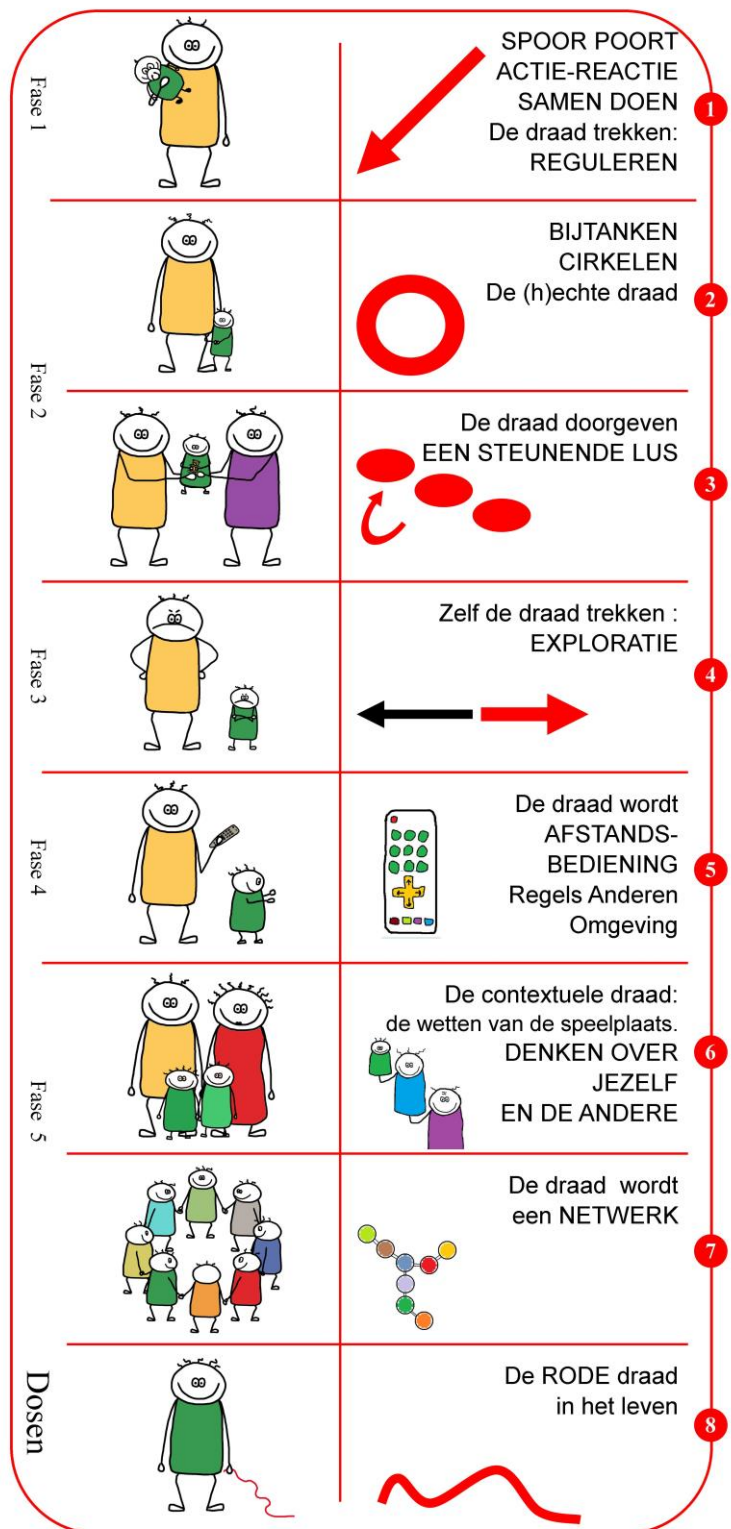
(1) Nadat de navelstreng als basisdraad is doorgeknipt, komt de baby ter wereld. Hulpeloos. Daarom zal de ouder tijd, ruimte en spanning reguleren waardoor er een emotionele basisstructuur ontstaat in het chaotische brein van de baby. Binnen deze draad kan je een onderscheid maken tussen een aantal ingangen die ouders onbewust gebruiken: het spoor (voorspelbaarheid), de poort (emotie vorm geven), actie en reactie (de ouder als activity-center) en het samen doen.

(2) Stilaan ontdekt de baby achter al het reguleren de personen die reguleren. Het worden voor hem de allerbelangrijkste mensen. Er ontstaat een hechte draad. Hij eist de aandacht van zijn ouders op door rond hen te cirkelen. Er ontstaat angst voor vreemden en het kind wordt eenkennig. Ik gebruik hier het belangrijke begrip bijtanken. Dit betekent dat de ouder weet hoe het zijn kind emotioneel kan vullen. Het kind voelt dat het emotioneel wordt bijgetankt ook zonder er om gevraagd te hebben. Even op de schoot. De knuffel. Een glimlach. Soms zal het kind zelf komen vragen om bijgetankt te worden. Het is net gevallen of het is moe en het wil getroost worden. In deze draad wordt de overstap gemaakt van het reguleren van spanning door de ouder naar de verbinding die kind en ouder de rest van het leven aangaan. Voor het kind is het centrale thema bij de hechting: "Jij moet met mij bezig zijn, geef mij aandacht."

(3) Omdat eenkennigheid belemmerend werkt voor de verdere ontwikkeling, gaan ouders vanuit de hechting afwisselen tussen het bijtanken van de baby en het bieden van stimulansen om te exploreren. Hechting is essentieel, de draad doorgeven is even essentieel. Vanuit een voldoende veilige basis, is het belangrijk dat de baby kan bijtanken maar ook kan loskomen van de hechtingsfiguur. Om openheid naar anderen te creëren, gaat de ouder de draad doorgeven naar anderen. De ouder legt een lus in de draad die de peuter ondersteunt om te gaan exploreren. Dankzij de cognitieve en de taalontwikkeling gaat het kind dit ook kunnen.

(4) De kleuter voelt de draad, klampt er zich aanvankelijk aan vast maar leert stilaan lossen en zelf met de draad aan de slag te gaan. Hij wil zelf de draad trekken en test de draad op zijn sterkte, de aanzet tot gewetensvorming. De hechting is sterk genoeg zodat de ouder het gezag kan houden en het kind het "ik en van mij" verder kan ontwikkelen.

(5) De kleuter krijgt probeerruimte omdat de ouder afstandsbediening geeft. Er is afstandsbediening in het omgaan met regels, in het omgaan met anderen en de ruimere omgeving. Het kind krijgt probeerruimte om de wereld verder te verkennen en het begin van verantwoordelijkheid ontstaat.

G. Vignero, De draad.

(6) Het lagere schoolkind leert omgaan met andere kinderen en belangrijke volwassenen en leert denken over zichzelf en de anderen. Dit gebeurt met vallen en opstaan waarbij het heel belangrijk is dat volwassenen kinderen in deze draad begeleiden.

(7) Als puber wordt de draad een netwerk. De puber leert om in een netwerk te functioneren en gaat een netwerk organiseren. Met de groep van vrienden ontstaat er een gezond kluwen van verschillende draden. Het gaat een wirwar van draden aan maar de basisdraad, de hechtingsdraad blijft de onverbreekelijke draad.

(8) Wanneer je volwassen bent en je al de vorige fasen hebt doorlopen, kan je al de vormen van de draad gebruiken op het moment dat je ze nodig hebt en zelf belangrijke hechtingsdraden aangaan.

Eerst zijn er emoties. Dan komt de draad die deze vorm geeft. Vanuit deze draad voelt het kind dat het bijgetankt kan worden en dat het mag exploreren. Omdat de draad ook bij het exploreren het kind soms goed vasthoudt en soms loslaat, leert het kind sociale vaardigheden. De draad staat centraal wanneer emoties en sociaal gedrag zich uiten. Mensen hebben verbinding nodig

Opvoeden is altijd vasthouden en loslaten. Als we de kwaliteit van hechting van een kind willen omschrijven, kunnen we kijken we naar de verhouding tussen de mate van 'bijtanken' en 'exploreren'. Is een kind eerder bijtankend gehecht dan wel explorerend gehecht? Sommige kinderen willen niet liever dan vastgehouden en bijgetankt worden en gaan bij de minste spanning terugplooiën op belangrijke anderen. Voor hen is het belangrijk dat je als ouder het exploreren ondersteunt. Andere kinderen lijken roekeloos te experimenteren en gaan bij spanning eerder door zonder om te kijken zodat de ouders stevig de draad moeten vasthouden en moeten laten voelen dat bijtanken ook belangrijk is. Ook ouders verschillen in de mate waarin ze zelf eerder bijtankend dan wel explorerend gehecht zijn. Deze verhouding 'bijtanken' en 'exploreren' verschilt van kind tot kind en van ouder tot ouder en bepaalt zo de unieke hechtingsdraad uit die men het ganse leven meeneemt. Rika Ponnet (2012) kijkt bijvoorbeeld vanuit deze verhouding bijtankend - explorerend naar koppels en hoe deze tot stand komen en zich al dan niet realiseren in een verhouding van bijtankend - explorerend.

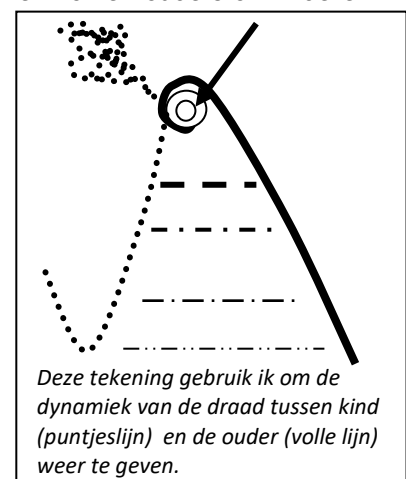
De draad is het verhaal van de band tussen ouders en kinderen die groeit en verandert en hoe je bij alledaagse opvoedingsproblemen kan terugvallen op de thema's in deze ontwikkeling, de juiste draad. In het grootbrengen en in het groot worden neemt de ouder het kind zodanig bij de hand dat het meer en meer leert om verder te kunnen zonder de altijd aanwezige leidende en beschermende hand. Moet ik de draad laten vieren, geef ik speelruimte, probeerruimte, vertrouwen zonder de draad los te laten. Wanneer hou ik mijn kind nabij, wanneer laat ik wat meer los? Wanneer trek ik een grens, wanneer laat ik het kind zelf de grens ontdekken?

Het kwetsbare plekje in de draad.

Soms loopt het opvoeden niet vanzelfsprekend omwille van een bijkomende beperking van het kind of door een moeilijke opvoedingssituatie. Dan gaan draden verwarren en komen ouders of kinderen voor ernstige opvoedingsvragen te staan.

Wanneer opvoeding of begeleiding tot spanning en onzekerheid leidt, wanneer men de draad niet te pakken krijgt omdat hij schijnbaar zo moeilijk geweven is, dient men te zoeken naar het kwetsbare plekje in de draad als aanknopingspunt voor begeleiding. Deze kwetsbare draad is het aanzuigprincipe of aanzuigpunt waarnaar alle draden van ouders, leerkrachten en begeleiders worden getrokken. In de streng van draden zit er ergens een knoop in de draad.

De kwetsbare draad zegt iets over wat het kind aankan, niet over wat het kan. De ouder of de begeleider dient rekening te houden met deze kwetsbare draad omdat hij anders het kind of de cliënt in zijn sociaal-emotionele ontwikkeling overschat. Je moet als het ware via een omweg werken in je opvoeding of begeleiding.

De methodiek van de draad is er op gericht te zoeken naar de kwetsbare draad en deze te gebruiken als handvat in de begeleiding. De kwetsbare draad is dat ontwikkelingsthema waar je als ouder of begeleider aanvoelt dat je er steeds op botst. Soms hebben problemen te maken met het feit dat een kind wordt overschat in zijn emotionele noden. Een instrument als de SEO-R² van Dosen (zoals mee ontwikkeld binnen het SEN-SEO project) kan hierbij helpen. Daarnaast probeer ik altijd het verhaal van het kind of de cliënt te leggen op de ontwikkeling van de draad.

Bij opvoedingsproblemen is er vaak een verschil tussen wat een kind letterlijk zegt en wat het eigenlijk wil zeggen. Het gaat om het verschil tussen de woorden die een kind gebruikt en het gevoel waar deze woorden uit voort komen. Het verschil tussen de vaardigheden die het kind blijkbaar kan en de emotie die erachter schuilgaat en die te maken heeft met wat het kind aankan. Vanuit het thema van de draad: achter de woorden moet je gaan zoeken welke draad erachter zit. Wanneer je immers ingaat op de letterlijke inhoud sla je de bal mis omdat het kind je iets anders wil duidelijk maken. Woorden kunnen een valkuil worden.

Het inschatten van de kwetsbare draad helpt zo om opvoedingsproblemen te kunnen herkaderen en er als ouder of begeleider minder op vast te lopen. De kwetsbare draad vertalen we daarna in een aanpak naar het kind of de cliënt. Het zoeken van gepaste ondersteuning, die rekening houdt met de emotionele behoeften van het kind kan preventief werken ten aanzien van probleemgedrag en zo de betrokkenheid en het welbevinden van ouder en kind of begeleider en cliënt vergroten.

Bij heel wat mensen met autisme die heel erg vastzitten aan voorspelbaarheid in tijd, ruimte en activiteiten is de eerste draad, vaak zelfs het spoor de kwetsbare draad. Dan moet je als ouder of begeleider altijd de omweg van het spoor bewandelen. Is de situatie voorspelbaar genoeg in tijd, ruimte en activiteit?

Zo is er Henk, autistische denker, die bij een onvoorspelbaarheid in het programma onder spanning komt. De laatste keer was het toen tijdens een sportevenement bowlen wegviel. Nochtans stond bowlen in het programma. Hij blokkeerde volledig en stond aan de rand van het veld hevig heen en weer te wiegen. Gelukkig was er zijn vaste begeleider die de agenda van Henk nam als teken van: we passen het programma aan. In plaats van bowlen mocht Henk op de I-Pad, iets wat hij erg graag doet.

Soms geeft elke spanning, hoe beperkt deze ook lijkt, een terugval in de eerste draad. Soms is de cliënt voortdurend bezig met de aandacht en hechting van de begeleider of de ouder vast te houden of uit te spelen. Soms voelt de begeleider of de ouder dat het heel veel energie kost om een lus in de draad te leggen. Soms blokkeert een cliënt systematisch thuis maar nooit op school of in het dagcentrum.

Bij het ene kind is een 'neen' een teken van koppigheid en iets willen. Het gaat het gevecht aan met de draad die op zijn sterkte wordt getest. Maar bij andere kinderen is het een signaal van hechting waarbij het kind niet iets wil maar u bij zich wil hebben. Veel moeilijker omdat de draad niet betrouwbaar genoeg is voor het kind om vast te houden. Soms is een neen een terugval in de eerste draad: de poort gaat toe. Emoties kan je niet meer bereiken. De draad voelt zich hulpeloos.

Het lijkt erop dat de lijn emotie → draad → sociaal gedrag niet geïntegreerd raakt. De draad kan maar echt bijtanken als deze betrouwbaar is of als draad wordt aangevoeld. Sociaal gedrag is maar echt sociaal gedrag als deze geïntegreerd is en niet los staat van emotieontwikkeling en de hechtingsdraad. Sommige kinderen of volwassenen vertonen 'schijn-sociaal' gedrag dat niet gelinkt is aan de draad. Ze zijn explorerend maar niet explorerend gehecht. Ze realiseren in functie van eigenbelang met het gevaar van antisociaal gedrag. Anderen kunnen op bepaalde momenten zeer sociaal gedragen tonen binnen een netwerk maar vallen te pas en te onpas terug op angsten of op agressie.

Heel opvallend is dit bij de groep van kinderen voor wie de type 3 school voor kinderen en jongeren met ernstige sociale, emotionele en /of gedragsproblemen het beste aanbod geeft. Ondanks hun cognitieve sterkte, hun mogelijkheden tot denken en zelfs tot reflecteren, vallen ze te pas en te onpas terug op de eerste draden. Terwijl ze vaak in bepaalde situaties zo 'gewoon' lijken met lief, uitgebreid GSM-abonnement, hangplaats aan Leuven station, toch hebben een aantal onder hen

nood aan een aanbod gericht op hechting en onthechting, op bijtanken en helpen exploreren. Soms is er sprake van volledig verlies van zelfcontrole.

Anja is 17 jaar, ze volgt de opleiding kinderverzorging. Ze is altijd stevig geschminkt, haar vriendenkring komt ze tegen in Hasseltse café's en ze doet stage in een crèche. Zij wordt aangemeld omdat ze zichzelf krast, zich geregeld fysiek verwaarloost en onregelmatig op school komt. Alle woede en hoop richt zich naar haar ouders die scheidden toen ze nog maar 2 jaar was en die vanuit de eigen problemen die ze hadden toen weinig voor Anja konden zorgen. Anja doet soms een heftig appél op mama, dan wil ze haar niet meer zien. Ze draagt altijd kleren van mama. Ze valt de burens van mama lastig om van mama een nieuwe GSM te krijgen.

Ze lijkt een netwerk te hebben, ze kan denken over zichzelf en de anderen, je kan met haar praten over haar situatie, maar waar ze telkens op botst is vullen en gevuld worden, bijtanken en zelf exploreren, vasthouden en loslaten vanuit de hechte draad.

Gust is een jongen uit Afghanistan die tijdens zijn eerste levensjaren in een weeshuis verbleef. Hij werd geadopteerd toen hij twee was. Vrij snel ging het adoptiegezin over kop door deze kleine jongen van 4. Hij is zo onvoorspelbaar dat je voortdurend op je hoede moet zijn. De ene dag is hij poeslief, de andere dag is er het ene incident na het andere. De adoptieouders raakten uitgeput.

Het is belangrijk om handvatten te gebruiken uit de eerste draad. Ritme en voorspelbaarheid, een goed dagschema. Hoe reguleert het kind zelf zijn poort? Wat doet het als het gespannen wordt en kan je dat toelaten? Hoe ontspant het kind? Wat is een leuke actie-reactie? Hoe conditioneer je moeilijk gedrag? Kan je bijtanken? Hoe reguleer je het bijtanken?

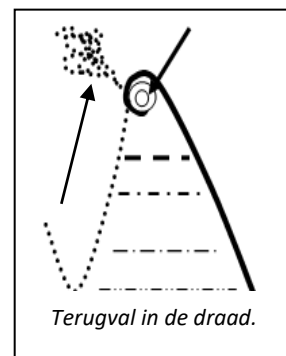
Het inschatten van de kwetsbare draad helpt om opvoedingsproblemen te kunnen herkaderen en er als ouder minder op vast te lopen.

Karel is een jongen van 10 jaar die bij elke nieuwe begeleider of stagiaire hoopt dat dit nu zijn hechtingsfiguur wordt. Hij palmt haar in. In het begin is dit heel leuk voor beide partijen. Maar na een tijd gaat Karel haar opeisen en in een volgende fase zelfs stalken. "Jij moet exclusief voor mij zorgen." Telkens weer komen we in situaties terecht waar er problemen ontstaan omdat hij die begeleider opeist. Dit gedrag kan je bijna voorspellen maar is heel moeilijk te hanteren: je ziet het voor je ogen telkens weer gebeuren. Het is belangrijk om voor Karel en de begeleiders te werken aan voorspelbaarheid in personen. Er werd een beurtschema in blokken van 2 uur opgesteld zodat duidelijk was welke begeleider wanneer de draad met Karel vasthield. Een visueel teken, een speld, was een hulpmiddel vooral voor de begeleiders. Karel doorgeven was ook de speld doorgeven. De emotionele hiërarchie wordt zo genivelleerd. 'Er' wordt voor jou gezorgd. Karel kan dat niet zelf, je moet dit in zijn plaats doen.

Soms ontstaat er door een trauma een kwetsbare draad. Sommige gebeurtenissen die mensen meemaken kunnen zo'n impact hebben dat de draden doorheen worden gehaald en men permanent terug gaat vallen op een meer basale draad. In gevallen van seksueel grensoverschrijdend gedrag of bij een verlies van een hechtingsfiguur worden mensen vaak teruggeworpen worden op de eerste draad.

Soms zetten cliënten je op een verkeerd been. Soms zie je in verschillende contexten een ander beeld van een cliënt. Dan is het belangrijk te weten dat je soms werkt binnen de sterkste draad maar dat je evengoed een programma moet hebben binnen de zwakste draad. Dat niet iedereen evenveel aan kan op elk moment weten we wel onbewust maar moeten we ook bewust organiseren.

Koen , 16 jaar, kan de ene periode heel vriendelijk en joviaal zijn. Hij speelt graag rollenspel en doet graag mee met toneel. Daar is hij haantje de voorste. Maar vaak is het zo dat na een periode van plezier en goede luim, je stilaan onrust ziet groeien. Het lijkt of zijn emmer volraakt. Een opmerking van iemand is dan voldoende om zich volledig te verliezen. Koen is zo sterk dat men hem soms met meerdere mensen tegelijk in bedwang moet houden of men hulpdiensten moet bellen. Zijn poort is zijn kwetsbaar plekje en als deze sluit, ben je je draad kwijt. Ondanks zijn exploratiemogelijkheden moet de begeleiding sterk inzetten op veilige situaties. Men moet altijd in het achterhoofd houden of men bij een uitstap als begeleiding de situatie in de hand zal kunnen houden. Dat betekent dan niet vertrekken of met genoeg begeleiding.

Tessa is een meisje met een licht tot matig verstandelijke beperking en een moeilijke opvoedingsgeschiedenis. Desondanks is ze uitgegroeid tot een graag gezien meisje met een mooie positie in de groep. Begeleiders houden er rekening mee dat elke nieuwe situatie voor haar spannend is. Hoewel het lijkt dat ze veel meer aankan, moet je haar in nieuwe situaties heel nabij begeleiden en laten bijtanken. Zo wou ze al lang gaan paardrijden. Met de manege waren een aantal momenten gereserveerd voor haar. Maar de eerste keer dat de begeleider met haar in de manege kwam, wou ze niet uit de auto stappen. Ze blokkeerde. Gelukkig had ze een zeer inlevende begeleidster die haar niet voor een voldongen feit stelde. De begeleidster maakte een foto van het paard en kon met de manege afspreken om de afspraak te verzetten. Een volgende keer en met de foto lukte het wel, schoorvoetend achter de begeleidster aan. Nu gaat ze al alleen naar de manege. Bij Tessa zie je dat vaak terugkomen in nieuwe en spannende situaties. Hou je er geen rekening mee, dan komt er zoveel spanning op de draad dat het fout loopt. Hou je er rekening mee, dan kan je de spanning mee helpen dragen.

Bram heeft een licht verstandelijke handicap maar is op alle type 1 scholen in de buurt aan de deur gezet omdat hij geregeld door het lint gaat. Dat door het lint gaan, is echt wel 'massief'. Dan gaat alles wat er in zijn buurt is stuk. Het enige wat helpt, is hem dan naar de time out ruimte te brengen en te wachten tot hij kalm geworden is. Dat duurt wel een half uur. Hoewel hij meer aankan op bepaalde momenten, is zijn kwetsbare draad de eerste draad. Je lukt er niet in om zijn emotie vorm te geven.

3 Conclusie.

Het inschatten van de kwetsbare draad helpt om opvoedingsproblemen te kunnen herkaderen en er als ouder of begeleider minder op vast te lopen. Het vinden van gepaste ondersteuning, die rekening houdt met de emotionele behoeften van het kind, kan preventief optreden ten aanzien van probleemgedrag en zo de betrokkenheid en het welbevinden van ouder en kind vergroten. Op het einde van dit artikel geef ik graag een opdracht mee. Speel met de draad. Ga aan de slag met het zoeken van een draad. Omdat we geneigd zijn om te klasseren en te classificeren - de meetbaarheid weet je wel - kan de draad een vrijgeleide zijn om buiten het kader te denken. Zo kan je evolueren in het vinden van een mooie afstemming tussen cliënt en begeleider.